

Nutq Va Til Rivojlanishi, Shuningdek, Nutq Va Til Buzilishlari Turlari

Eshbayeva Ozoda Yuldashevna¹

Annotatsiya: Ushbu maqolaning asosiy maqsadi nutq va til rivojlanishi, shuningdek, nutq va til buzilishi turlari to'g'risida chuqur bilim olish. Nutq va til buzilishlarini diagnostika qilish va davolash usullarini o'rganish. Logopediya yordamini ko'rsatishda ishlatiladigan turli xil usullar va texnikalarni o'zlashtirish. Logopediya xizmatlarini samarali va professional tarzda ko'rsatish uchun kerakli ko'nikmalarni rivojlantirish.

Logopediya sohasidagi so'nggi tadqiqotlar va texnologiyalar bilan tanishish. O'z professionalligi va etikasi bo'yicha o'sib borish.

Ushbu maqolada dunyo logopedlarining dolzarb muammolaridan biri tilning ma'lum bir sohasidagi nuqsonlar va ularda uchraydigan kamchiliklarning bartaraf etish, ularga amaliy yordam ko'rsatish, dastlabki korreksion amaliyotlar bilan ishlash xususiyatlarini o'rganishdan iborat. Shuningdek, ijtimoiy-maishiy sohalarda moslashuvchanlikni oshirish va qo'llanish doirasini tadqiq qilish keng o'rganilayotgan dolzard muammolardan biridir.

Logopediya - bu nutq va til rivojlanishi bilan bog'liq muammolarni o'rganish, diagnostika qilish, davolash va oldini olishga qaratilgan fan va amaliyot sohasi. U ko'plab fanlar, shu jumladan tilshunoslik, psixologiya, nevrologiya, fiziologiya, audiologiya va pedagogika bilan bog'liqdir.

Kalit so'zlar: logopediya, nutq va til rivojlanishi xususiyatlar, diagnostika, korreksion pedagogika, korreksion yordam, ijtimoiy moslashuvchanlik.

KIRISH

Logopediya sohasini rivojlantirish maqsadida tadqiqotchi olimlar oldiga qator vazifalar qo'yilmoqda. «Ilmiy tadqiqot va innovatsion faoliyatni rag'batlantirish, ilmiy va innovatsion yutuqlarni amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish, oliy o'quv yurtlari va ilmiy tadqiqot institutlari huzurida ixtisoslashtirilgan ilmiy-eksperimental laboratoriyalar, yuqori texnologiya markazlari va texnoparklarni tashkil etish juda zarur»². Ayniqsa, logopedik bilimlarni amaliy egallash, nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarga korreksion metodlar yordamida nutqini to'g'ri shakllantirib, ijtimoiy moslashuvchanlikni oshirish tadqiqotlarni chuqurlashtirish zarurati mavjud.

Logopediya Tamoillari:

Logopediya amaliyoti quyidagi tamoillarga asoslanadi:

- **Yaxlit yondashuv:** Logopediya nutq va tilni insonning umumiy rivojlanishining bir qismi sifatida ko'rib chiqadi. Bu degani, nutq va til buzilishlarini aniqlash va davolashda bemorning jismoniy, ruhiy, ijtimoiy va madaniy holati hisobga olinadi.
- **Rivojlanishga mos amaliyot:** Logopediya davolash usullari bemorning yosh, rivojlanish bosqichi va xususiyatlari asosida tanlanadi. Davolash usullari bemorning qobiliyatini oshirish va mustaqilligini rivojlantirishga qaratilgan.

¹ Axborot texnologiyalari va menejment universiteti katta o'qituvchisi

² .O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasining yanada Rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni // «Xalq so'zi» Gazetasi. 2017 yil 8 fevral, 28(6722)- son.

- **Oila-markazlashtirilgan parvarish:** Logopediya davolashda oila muhim rol o'ynaydi. Davolash jarayoniga oilani jalb qilish, ularni bemorning davolanishiga qo'llab-quvvatlash va ta'lim berish muhimdir.
- **Dalillarga asoslangan amaliyot:** Logopediya amaliyoti ilmiy tadqiqotlar va ishonchli dalillarga asoslanadi. Davolash usullari samaradorligini baholash va takomillashtirish uchun doimiy ravishda tadqiqotlar o'tkaziladi.
- **Fanlar aro hamkorlik:** Logopediya boshqa fanlarning mutaxassisleri bilan hamkorlikda amalga oshiriladi. Masalan, otolaryngologlar, nevrologlar, psixologlar, o'qituvchilar va ota-onalar bilan hamkorlik qilish bemorning davolanishiga yordam beradi.

Logopediya Metodlar:

Logopediya davolashda quyidagi metodlar qo'llaniladi:

- **Artikulyatsiya Terapiyasi:** Tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni o'rganishga qaratilgan. Bu erda harflarni, so'zlarni va jummalarni talaffuz qilish amaliyotlari qo'llaniladi.
- **Fonematik Terapiya:** Tovushlarni aniqlash, farqlash va ular bilan ishlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Bu erda tovush xaritalari, o'yinlar va nutqni tahlil qilish mashqlari qo'llaniladi.
- **Tilni Rivojlantirish Terapiyasi:** Lug'atni, grammatikani va gapirish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Bu erda hikoya aytish, rol o'ynash, o'yinlar va suhbat mashqlari qo'llaniladi.
- **Disleksiya Terapiyasi:** O'qish va yozish qiyinchiliklarini bartaraf etishga qaratilgan. Bu erda o'qishni o'rganish strategiyasi, so'zlarni tahlil qilish va sintezi, o'qishni va yozishni mashq qilish qo'llaniladi.
- **Disgrafiya Terapiyasi:** Yozish qiyinchiliklarini bartaraf etishga qaratilgan. Bu erda imlo qoidalarini o'rganish, yozuvni rejalashtirish va yozishni mashq qilish qo'llaniladi.
- **Afaziya Terapiyasi:** Miya shikastlanishi tufayli kelib chiqqan nutq va til buzilishlarini davolashga qaratilgan. Bu erda so'zlarni topishni o'rganish, gapirishni mashq qilish va tilda muloqotni rivojlantirish qo'llaniladi.
- **Stuttering Terapiyasi:** Tikanishni kamaytirish va nutqni silliqlashga qaratilgan. Bu erda nafas olish texnikasi, nutqning tezligini nazorat qilish va o'zini tutish strategiyasini o'rganish qo'llaniladi.
- **Voys Terapiyasi:** Ovoz buzilishlarini davolashga qaratilgan. Bu erda nafas olish texnikasi, ovoz chiqarishni mashq qilish va ovoz ehtiyotkorligini o'rganish qo'llaniladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Logopediya sohasida, fanning rivojlanish tarixi va ijtimoiylashuvi xususida muhim xulosalar chiqarilgan, nutqiy tuzilmalar axborot-almashinuv mazmuni shakllanishi, fandagi vazifalari ochib berilgan.

Logopediyaning muhim munozarali vazifalaridan biri- tilning ma'lum bir sohalarida uchraydigan nuqsonlar va ularni bartaraf etishdagi pedagogik hamda korreksion chora-tadbirlar, ijtimoiy, antropologik, metodik, madaniy xususiyatlarini o'rganishdan iborat. Shuningdek, logopediya, xususan nutq va til rivojlanishini buzulishida, ijtimoiy-maishiy sohalarida uchraydigan turli o'xshashliklarning qo'llanish doirasini tadqiq qilish keng o'rganilayotgan muammolardandir. Bollalarda nutq buzulishlari, til va talaffuz buzulishlari va ularga yechim muhim ahamiyatga ega sohadir.

NATIJALAR

Nutqning buzilishi - bu odamning nutq tovushlarini to'g'ri yoki ravon chiqarish qobiliyatiga ta'sir qiladigan holatlar. Muloqot kasalliklarining katta oilasining bir qismi sifatida shuni ta'kidlash kerakki, ular til kasalliklaridan ajralib turadi, bu odamning tildan samarali foydalanish qobiliyatiga ta'sir qiladi.

Nutq buzilishlarining har xil turlari odamlar o'zlarini samarali ifoda etishda duch kelishi mumkin bo'lgan noyob qiyinchiliklarni ta'kidlaydi. Bu buzilishlar nafaqat odamning muloqot qilish qobiliyatiga, balki o'zini o'zi qadrlashiga, ijtimoiy munosabatlariga va umumiy hayot sifatiga ham ta'sir qilishi mumkin.

Ular ko'proq bolalarda uchraydi, biologik omillar, rivojlanish buzilishlari, tibbiy sharoitlar, xatti-harakatlar va psixologik omillar.

Nutq buzilishi bilan o'smagan kattalar hali ham rivojlanishi mumkin. Ko'pincha bu shikastlanish yoki insult, degenerativ kasalliklar yoki eshitish qobiliyatini yo'qotish kabi miya shikastlanishi natijasida yuzaga keladi. Nutq buzilishining har xil turlari mavjud, ularning har biri o'ziga xos sabablari, belgilari va rivojlanishiga ega.

Artikulyatsiya - tovush chiqarishning nomi. Bu til, lablar, tishlar, tanglay (og'izning yuqori qismi), nafas olish tizimi va ko'plab mushaklar va nervlarning muvofiqlashtirilgan harakatini o'z ichiga oladi.

Artikulyatsiya buzilishi nutq tovushlarini to'g'ri shakllantirish va / yoki muayyan tovushlarni chiqarishda qiyinchiliklarni o'z ichiga oladi. Artikulyatsiya buzilishi bo'lgan odamlar tovushlarni o'tkazib yuborishi, almashtirishi yoki buzishi mumkin. Masalan, 'r' tovushlari o'rniga 'v'ni qo'yish yoki lispga ega bo'lish.

Fonologik buzilishlar

Fonologiya tovushning hosil bo'lish usulini va bu tovushlarning so'zlarni yaratish uchun qanday joylashishini anglatadi. Tovushni to'g'ri ishlab chiqarishga qodir bo'lsa-da, fonologik buzilishlar odamning tilda nutq tovushlarini tashkil qilish va ishlatish qobiliyatiga ta'sir qiladi. Bu bir nechta tovushlarga ta'sir qiladigan naqshga asoslangan xatolarga olib kelishi mumkin. Masalan, tovushni noto'g'ri so'zda yoki to'g'ri so'z ichida noto'g'ri pozitsiyada ishlatish kiradi. Shuningdek, u ba'zi so'zlardagi tovushlarni chiqarib tashlashni ham o'z ichiga olishi mumkin, ammo boshqalari emas.

Ravon buzilishi

Ravon nutqi buzilgan odamlar nutqning normal oqimida buzilishlarni boshdan kechirishadi. Bu takrorlashlarga olib kelishi mumkin, bunda odam bir necha marta so'z yoki so'zning qismlarini aytadi. Bu, shuningdek, so'zlar orasida noodatiy pauzalarga olib kelishi mumkin. Odatda butun so'zlarni o'z ichiga olgan bo'lsa-da, u tovushlar yoki bo'g'inlar bloklarini ham o'z ichiga olishi mumkin. Duduqlanish ravon nutq buzilishining mashhur namunasidir. Yana bir misol - chalkashlik, odam juda tez gapirishi, so'zlarning qismlarini kesib tashlashi va so'zlarni birlashtirishi mumkin.

Ovoz buzilishi

Bu tovush balandligi, ovoz balandligi yoki sifatidagi anormalliklarni o'z ichiga oladi. Ular vokal kordlari normal tebranmasa paydo bo'ladi. Ba'zida ovozi buzilgan odamning ovozi bo'g'irroq, titroq tovushi, zo'riqish yoki shivirlash yoki juda baland yoki past balandlikda ovoz chiqaradi. Ovoz buzilishi vokal kordlari bilan bog'liq jismoniy muammolar, ovozni noto'g'ri ishlatish yoki psixologik omillar natijasida yuzaga kelishi mumkin. Masalan, laringit (vokal kordlari shishganida) va spazmodik disfoniya (asab muammosi) ikkalasi ham ovoz buzilishiga olib keladi.

Nutq apraksiyasi

Nutqning apraksiyasi - bu nutq ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan harakatni rejalashtirish va muvofiqlashtirishga ta'sir qiluvchi nevrologik kasallik. Bu odatda bolalarda nutqning bolalik apraksiyasi deb ataladi va bolaligida rivojlanmagan kattalarda nutqning orttirilgan apraksiyasi. Biror kishi ovqatlanish va mimika uchun yuzi va og'zini yaxshi harakatga keltira olsa va u nima demoqchi ekanligini aniq bilsa-da, bu so'zlarni baland ovozda aytish uchun zarur bo'lgan yo'llarni shakllantira olmaydi. Nutq apraksiyasi bo'lgan odamlar miya-mushak darajasida nutq tovushlari uchun zarur bo'lgan aniq harakatlarni rejalashtirish va bajarishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Ko'pincha ularni tushunish juda qiyin bo'lishi mumkin, chunki tovushlarni izchil va aniq ishlab chiqarish qobiliyati o'zgarib turadi.

Dizartriya - bu mushaklar kuchsizligi yoki falajdan kelib chiqadigan vosita nutqining buzilishi. Odatda miyaning shikastlanishi yoki nutq tovushini ishlab chiqarishda ishtirok etadigan nervlarning shikastlanishi natijasida yuzaga keladi.

Bu nutqni ishlab chiqarishda ishtirok etuvchi mushaklarning muvofiqlashtirilishi va kuchiga ta'sir qiladi, natijada nutq so'zsiz yoki tushunish qiyin bo'ladi. Bolalar ham, kattalar ham dizartriya ega bo'lishi mumkin va nutq terapiyasi ko'pincha ushbu holatni yaxshilashda samarali bo'ladi.

Tanlangan mutizm

Selektiv mutizm - bu tashvish bilan bog'liq kasallik bo'lib, odamlar boshqalarda gapirishlariga qaramay, muayyan ijtimoiy vaziyatlarda doimiy ravishda gapira olmaydilar. Tanlangan mutizmi bo'lgan odamlar jim bo'lishni tanlamaydilar - ular gapirishni xohlashadi va nima demoqchi ekanligini bilishadi, lekin ularning tashvishlari ularni to'xtatadi. Masalan, ular oila a'zolari bilan bemalol gaplashishlari mumkin, lekin notanishlar bilan yoki maktabda gaplasha olmaydilar.

XULOSA

Nutq buzilishlari sohasi murakkab va xilma-xil soha bo'lib, u insoniy muloqotning murakkab tabiatini ta'kidlaydi. Nutq buzilishlarining asosiy sabablarini tushunish, ular rivojlanish, nevrologik yoki orttirilganmi, moslashtirilgan aralashuv uchun juda muhimdir. Nutqning buzilishi odamning so'zlarni yaratadigan tovushlarni chiqarish qobiliyatiga ta'sir qiladi. Ular til kasalliklari bilan bir xil emas, bu odamlarga so'zlarni o'rganishni yoki boshqalar ularga nima deyayotganini tushunishni qiyinlashtiradi.

Nutq buzilishining turlariga duduqlanish, apraksiya va dizartriya va boshqalar kiradi. Nutq buzilishining sabablari ko'p bo'lishi mumkin, jumladan mushaklarning zaifligi, miya shikastlanishi, degenerativ kasalliklar, autizm va eshitish qobiliyati.

Nutqning buzilishi insonning o'zini o'zi qadrlashiga va uning umumiy hayot sifatiga ta'sir qilishi mumkin. Biroq, nutq terapiyasi, nafas olish mashqlari va ba'zida tashvishga qarshi dorilar nutqni yaxshilashga va simptomlarni kamaytirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasining yanada Rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni // «Xalq so'zi» Gazetasi. 2017 yil 8 fevral, 28(6722)- son.
2. M.Y. Ayupova "Logopediya" O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta maxsus ta'lim vazirligi, O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007.
3. Mahkamova U, Mo'minova L.R., Duduqlanish: Bartaraf etish texnologiyasi. Toshkent 2011.
4. Chechirina Ya.E, Isayeva D.I, Bondareva Y.V "Erta tashxis va ilk aralashuv". Toshkent 2014
5. Qodirova F.U., Sayfullayeva I.Q., Inklyuziv va korreksion ta'limda Art texnologiyalar 2022 yil ,
6. Vigotskiy L.S. Voprosi detskoy psixologi.Sankt Peterburg 1999 -215 s.
7. Zikova T.S., Zikova M.A. Metodika predmetno-prakticheskogo obucheniya v shkolax dlya gluxix deity.-M., "Akademiya" 2002-169.
8. Boskis R.M.Gluxiye I slaboslishashiye deti.-M.,Vlados 2001-316 s.

